

³ Niet altijd blijft de vokaal van het 'grondw. in de afleidingen door regels II. en III. omschreven. onveranderd: *behulp, beschot, bedrog, ontbod, vergif, verbond*. Wie er lust toe gevoelt mag er de reden van uitpluizen. In *beschot* en *verbond* zou men kunnen zeggen, pleit de meer lijdelijke beteekenis voor eene afleiding van het verl. deelw.; maar hoe dan met *ontbod* en *bedrog*? Wie van alles reden geven wil, moet zich al dikwijls met schijngronden behelpen.

⁴ Zie over het kenmerk van zoodanige voorzls. § 230.

⁵ Dit is hier meer in gebruik dan in Holland, waar het ook wel *gedoen* luidt, en volgens Weil. meest voorkomt in den zin van eene plaats, waar een boer zijn bedrijf, als 't ware zijn *doen*, uitoefent. In dien zin zegt men gemeenzaam in Holland zoowel als aan de Kaap: *Die boer zit in een goed gedoente*.

Algemeene regel voor zamengestelde ww.

136. In zamenstellingen houdt men zich aan het gesl. van het laatste gedeelte des woords. Zoo zijn *huisdeur* en *windvlaag* V. om het gesl. van *deur* en *vlaag*; *oogsttijd* en *broodnijd* M. om het gesl. van *tijd* en *nijd*. Volgens dezen regel is *oogenblik*, althans in den deftigen stijl, M., maar in de taal des omgangs O.

Dit beginsel van geslachtsbepaling is nogtans ondergeschikt aan dat uit de beteekenis des woords ontleend en § 131 opgegeven; daarom zijn *breekspel*, *blaaskaak*, *booswicht*, M. en daarom is *helleveeg* V. *Misdruk* is O. omdat *druk* daar zoo veel als *druksel* of *gedrukte is*; en in *maaltijd*, heeft het V. gesl. van *tijd* stand gehouden.

Afwijkende spreekwijzen.

137. Zoodanige zijn: *op de been komen, in de wapen brengen, onder de voet werpen, de visch koken*, waarin *been, wapen, voet, visch* verkortingen van het mrv. schijnen te zijn,¹ gelijk ook in de spreekwijs, *boter bij de visch*.

In *de beest spelen* heeft beest het oude geslacht uit het Latijn *bestia* behouden.

¹ Dit gevoelen wordt vooral waarschijnlijk door de voorbb. van het oude spraakgeb. door Kluit, bl 101 der Voorrede op de Geslachtl. van Hoogstr. opgegeven. Daarop beroept zich ook Weil., van wien wij dit overnemen.

ZESDE HOOFDSTUK.

OVER HET GETAL IN ZELFST. NAAMWOORDEN.

Bepaling.

138. Het getal is die bijkomende omstandigheid van een hoofddenkbeeld, waardoor wij het ons als één of meer dan één voorstellen. Zie boven (§ 97). Van daar de benamingen *enkelvoud* en *meervoud*.

Niet alle voorwerpen kunnen als meerv. gedacht worden.

139. Deze wijziging van een hoofddenkb. is niet algemeen toepasselijk, omdat veel voorww. uit den aard de voorstelling van mrv. uitsluiten. Tot de zoodanige behooren onder anderen :

A. De benamingen van stoffen : *lucht, water, goud, ijzer, vet, meel, zand* enz.

B. Van deugden en ondeugden : *zedigheid, trouw, ernst; hoogmoed, bedrog, valsheid.*

C. Van hartstogten en gewaarwordingen : *toorn, liefde, hoop, verdriet, honger, dorst* enz.

D. Van toestanden : *armoede, overvloed, gezondheid* enz.

E. Afleidingen v. wkww. met *ge* voorop : *gevraag, geloop* enz.

F. Nog andere die niet zoo gemakkelijk onder ééne klasse kunnen gebragt worden, als : *hulp, raad, baat, dank, roof* enz.

De bovenstaande opgaaf is toereikend om aan te toonen, dat men slechts de beteekenis van een zelfst. nmw. behoeft te raadplegen, om te weten of het al dan niet voor een mrv. vatbaar is.

Sommige alleen in het meerv. gebruikelijk.

140. Hiertoe brengen wij met Weil. : *inkomsten, onkosten, kosten, ouderen*,¹ *voorouderen, Alpen, hersens*,² *lieden*,³ *gezusters, gebroeders* enz. Voorts nog : *metten*,⁴ *verzenen*,⁵ *zemels*.

¹ *Ouderen*. Het enkelv. *een ouder* mag in een geregeld opstel vreemd klinken, maar in het dagelijksch leven hoort men het dikwijls, b. v. : “*Het is hard voor een ouder, met onverschilligheid behandeld te worden.*” Men beproeve het dit anders uit te drukken.

² *Hersens*. Wij hebben in navolging van Weil. woordenb. in den Geslachtwijzer het enkelv. *hersen* opgegeven ; in Bild. geslachtl. komt het ook voor, maar met de gegronde aanmerking, dat het verouderd is.

³ *Lieden*, in de gemeenzame taal *luide* en doorgaans bij verkorting *lui*, klankverwant met het H. D. *Leute*. Dit komt onder anderen ook in het mrv. van veel zamenstellingen met *man* voor : *landman, zeeman, timmerman* hebben *landlieden* enz. Maar *staatsman* heeft *staatsmannen*.

⁴ *Metten*. Eigenlijk de vroegdienst in de Roomsche Kerk. De spreekwijz : *iemand de metten lezen*, of *voorlezen*, beteekent iemand berispen of bestraffen. Misschien was het in kloosters gebruikelijk, dat zij, die zich daags te voren aan eenig pligtverzuim hadden schuldig gemaakt, bij de vroegdienst daarover onderhouden werden.

⁵ Het enkelv. van dit thans verouderd w. komt voor Hoz. xii. 4 en Joh. xiii. 18, alwaar het *verssen* gespeld wordt, en Job xviii. 9, in den verzachten vorm *verzene*.

Tweederlei kenteeken van het meervoud.

141. Het mrv. van zelfst. nmww. wordt aangeduid door bijvoeging van *s* of *en* tot het enkelt. Deze uitgg. kunnen wel in vele gevallen door elkander gebruikt worden, maar dikwijls zou men een geoeftend oor kwetsen door *s* te gebruiken waar de welluidendheid *en* vereischt, of omgekeerd. Eene korte aanwijzing van hetgeen het taalgebr. ons hierin voorschrijft, zal vooral voor vreemdelingen niet ondienstig zijn.

En als teeken des meervouds.

142. Deze uitgang wordt gebezigd:

I. In ww. van ééne lettergr.: *voet, voeten; hand, handen.*

Uitz. :	<i>Kok,</i>	<i>koks</i>	} Voorts de namen der letters: <i>a's, b's</i> enz. ook doopnamen: <i>twee Jans, drie Piets.</i>
	<i>Maat,</i> ¹	<i>maats</i>	
	<i>Oom,</i> ²	<i>ooms</i>	
	<i>Bruid,</i>	<i>bruids</i>	
	<i>Ra,</i>	<i>ra's</i>	

Man en *zoon* hebben *mannen* en *zonen* of ook *mans* en *zoons*.

Aanm. Gaan zij op een' twee- of drieklank uit, waarvan *i* de laatste letter is, dan nemen zij de *j* als overgangs-consonant aan: *haai, haaijen, kei, keijen; fooi, fooijen; boei, boeijen*. Ook hebben *vloo* en *koe, vlooijen* en *koeijen* van het gemeenzame *vlooi* en *koei*; maar *zee, ree, kwe* en *knie* hebben *zeeën, reën, kweën* en *kniën*.

II. Ww. van twee of meer lettergr. met eenen uitg. waarin een volle vokaalklank gehoord wordt, b. v.: *gezelschap, ergernis, wandeling, kaneel, schilderij* en *toovers* hebben *gezelschappen* enz.

Uitz.: Ww. op *aar, ier* en *aard* hebben wegens de verwantschap van deze uitgg. met het doffe *er* meestal *s*: *hoveniers, zondaars, lafaards, ponjaards*.³

¹ *Maten* is het mrv. van *mate*, dat thans door intrekking ook *maat* luidt: *drie maten meels*.

² *Ooms* als mrv. wordt door Bild. in zijne spraakl. afgekeurd; maar een bloot afkeuren werpt geen spraakgebr. omver. Men onderzoeken liever of *oom* niet oulings *ohem* was, gelijk het H. D. *Oheim* met toonloozen uitg.; in welk geval het volgens § 144 geregeld de *s* tot teeken des mrvs. zou hebben. Zoo is het volgens Ten Kate (2de proeve van afl.) met *bruid*, dat oulings *brued* geschreven werd, en dit pleit voor het gebruikelijke mrv. *bruids*, waarvoor Weil. in zijn Taalk. woordenb. *bruiden* geeft.

³ Veelal hoort men voor *wijngaard* en *boomgaard*, *wingerd* en *bogerd* zeggen; en dit *bogerd* wordt aan de Kaap tot *boort* samengetrokken. Van daar

dan in het mrv. *wijngaards* en *boomgaards*. Kiesche sprekers zullen zich van het mrv. op *s* in deze ww. onthouden, want het spraakgebr. heeft hier blijkbaar misgetast. Immers hebben wij hier niet met eenen uitg. maar met het zelfst. *gaard*, dat is *hof* of *tuin te doen*? Maar hoe dan met *aard* in *wreedgaard*, *lafaard* enz.? Is dat niet ook een zelfst. nmw.? en toch wil het taalgebr. en Bild. (Spraakl bl. 101) dat men *wreedgaards* en *lafaards* zeggen zal. Wij houden dit *aard* voor verharding van den uitg. *er*, en gelooven dat men *wreedgaard* en *lafaard* zegt, gelijk men in de gemeenzame taal *lievert* en *dikert* hoort zeggen.*

De en in n veranderd.

143. Wanneer een woord op *be*, *de* of *te* uitgaat, kan men met *n* als teeken des mrvs. volstaan: *behoefte*, *geloofte*, *begeerte*, *tobbe*, *mudde* hebben *behoefsten* enz. niet *behoefstens*.

Zoo wil men het thans hebben, op grond dat men geen dubbel teeken tot aanwijzing van het mrv. moet gebruiken. Heeft men hier de wet der spaarzaamheid niet kwalijk toegepast en er de regelmaat aan opgeofferd, volgens welke, ww. met doffe eindklanken hun mrv. op *s* hebben? Die vraag mag thans onnoodig schijnen, dewijl, zoo als men zegt, de kogel door de kerk is. Wil men nogtans, wat sommige ww. op *te* betreft, tot de regelmaat terug keeren, men kan goed gezelschap op weg krijgen, want van der Palm schrijft *gemeentens*, *gezindtens*. Wat de ww. op *de* betreft, daar zullen wij niet over twisten, want deze lijden in het enkelv. afkorting, en zoo hebben *mud* en *vod* geregeld *mudden* en *vodden*; maar voor *tobben* zullen wij Hollanders wel *tobbes* blijven zeggen, al zouden wij dan ook *tobbens* schrijven, omdat wij geen enkelv. *tob* kennen. Intusschen komen wij met al dat *tobben* niet verder, en zouden om der eenparigheid wille liever in gemeenten, behoeften, gezindten enz. berusten; want *beloften*, *gedachten* zijn te wel gevestigd om zich aan de regelmaat te onderwerpen; en dit geldt nog meer van woorden op *de*, als *perioden*, *offeranden* enz.

Wij kunnen hier niet van af zonder tegen het mrv. *belangens* te waarschuwen, eene fout die ook in Holland dikwijls begaan wordt; men zou even goed *gezangens* voor *gezangen* kunnen zeggen, of met den Kapenaar *vrouwens* voor *vrouwen*.

De s als kenmerk des meervouds.

144. Deze komt voor:

I. Achter de uitgg. *el*, *er*, *em*, *en* en *je*: *kagchels*, *ruikers*, *balsems*, *dekens*, *hoedjes*.

II. Achter een vok. wanneer de klemtoon vooraf gaat; en dan wordt, om vergissingen in de uitspr. voor te komen, een scheidingsteeken gebruikt, als: *zebra's*, *echo's*, *quarto's*, *indigo's*.

III. Achter den tweekl. *ie*, wanneer de klemtoon voorafgaat: *akademies*, *kamperfoelies*, *aspersies*, *provincies*; maar met den klemtoon op den uitg. *harmonieën*, *parochiën*.

Dit zelfde onderscheid merkt men op in ww. van twee

* Het Engelsch kent dezen uitg. ook; immers is *wizard*, een toovenaar, een *wijzert*, *niggard*, een *nijdigert* of *nijdiggaard*; *haggard* is blijkbaar verharding van het H. D. *hager*, waarvoor wij *mager* zeggen, en zoo vervolgens.

lettergr. : *lelies*, *naties*, *porties*, *tralies* met den klemtoon op de eerste lettergr. ; terwijl men van *oblie* en *genie*, *obliën* en *geniën* maakt, en, wil men zich gelijk blijven, ook van *moskee* *moskeën*.

Het aangewezen beginsel nader bevestigd.

145. Dat de volle eindklanken *en*, en de doffe *s* als teeken van het mrv. aannemen, is uit het hierboven gezegde reeds overtuigend gebleken : de uitgg. *be*, *de* en *te* (waarvan § 143) maken thans veelal uitzondering, maar voorheen zeide men regelmatig *tobbens*, *muddens*, *behoeftens*,¹ wordende de *n* ingeschoven, misschien om voor te komen dat *es* met den scherp en uitg. van v. nmww. als *voogdes*. *zondares* enz. verward wierd.

Ten Kate, D. I., bl. 384, maakt dit zelfs tot een' regel, en spreekt van geene uitzondering.

Meer eenparigheid in dezen dan men wel denkt.

146. Het is opmerkelijk dat de volle eindklanken nooit hun *en* met *s* verwisselen ; maar wel de doffe eindklanken hunne *s* met *en*. Wie toch zal *kapels*, *muskets*, *tooneels*, *pistools* voor *kapellen*, *musketten* enz. zeggen ?¹ Omgekeerd gaan *vogels*, *hersens*, *dochters*, *letters* in *vogelen*, *hersen en*, *dochteren*, *letteren* over.

¹ Niet dat er geen ww. met volle eindklanken zijn die in het mrv. *s* hebben, maar dit is niet bij verwisseling voor *en*, maar omdat wij ze als vreemdelingen in onze taal ongemoeid laten : daarom zeggen wij *balkons*, *bataljons*, *coupons*, *romans*. Maar ook vreemdelingen helpen somtijds het aangewezen beginsel bevestigen ; immers zeggen wij *kánons* voor kerkelijke wetten, en *kanónnen* voor geschut ; en wanneer wij den klemtoon in *Professor*, *Doctor* enz. onverplaatst laten, vergenoegen wij ons met *s*, maar brengen wij dien op *or* over, dan heet het *professoren*, *doctoren* enz.

Het tweederlei mrv. in ww. met doffe eindklanken niet volstrekt onverschillig.

147. De meer slepende uitgang *en* heeft in den deftigen spreektrant stand gehouden, waartoe het bijbelsch taalgebr. ongetwijfeld heeft bijgedragen. Immers hoe wel wij dagelijks *vogels*, *tafels*, *sleutels* en *bezems* hooren, zullen wij toch nooit anders zeggen dan de *vogelen* des hemels, de *tafelen* der wet, de *sleutelen* des hemelrijks, met *bezemen* gekeerd, enz. Even min zal men in gezegden als de volgende het slepende mrv. op *en* bezigen : Hier zijn vier knikkers. Wie wil *ouwels* hebben ? Uw jongens spelen met *hoepels* en *vliegers*, de mijne met *schoffels* en *gieters*.

In sommige gevallen worden eensluitende ww. in het mrv. door *s* en *en* naar hunne beteekenis onderscheiden: *bal*, een rond ligchaam, heeft *ballen*; *bal*, een dansgezelschap, *bals*; *hemel*, als verblijfplaats der gezaligden heeft *hemelen*; ook als dichterlijk mrv. van het zichtbare luchtgewelf: "De *hemelen* vertellen Gods eer," maar de *hemel* van een ledekant of van eenen troon, heeft *hemels*. *Gruwelen* zijn verfoeijelijke daden; stoute kinders noemt men wel eens *gruwels*, maar nooit *gruwelen*. *Letters* zijn schriftteekenen, maar *letteren*, in de beteekenis van het Eng. *literature*, heeft wat meer in. *Garde*, als taaije boomtak, heeft *garden*; van daar, door de *garden*, dat is door de spitsroeden, loopen. Maar *garde*, soldaat van de lijfwacht, heeft *gardes*. Zoo zou men moeten zeggen: het hof heeft dezen winter verscheiden *thee's* gegeven, en wederom: de Javasche *theeën* doen voor de Chinasche niet onder.

Verandering van vokaalklank in het meerv.

148. Hieromtrent heeft men het volgende in acht te nemen.

I. De korte klinker van het enkelv. blijft ook in het mrv. kort, en tot dat einde wordt de eind-cons. verdubbeld: *pak*, *pakken*; *kop*, *koppen* enz..

Uitz.: *Bad*, *baden*; *bedrag*, *bedragen*; *bevel*, *bevelen*; *blad*, *bladen*; *dag*, *dagen*; *dal*, *dalen*; *dak*, *daken*; *gat*, *gaten*; *gebed*, *gebeden*; *gebod*, *geboden*; *gelag*, *gelagen*; *glas*, *glazen*; *God*, *goden*; *hol*, *holen*; *lot*, *loten*; *pad*, *paden*; *slag*, *slagen*; *schot*, *schoten*; *slot*, *sloten*; *spel*, *spelen*; *staf*, *staven*; *vat*, *vaten*; *verlof*, *verloven*; *weg*, *wegen*. Voeg hierbij eenigen die van vok. veranderen, dewijl zij hun mrv. van een verouderd enkelv. vormen. *Lid*, *leden*; *schip*, *schepen*; *smid*, *smeden*; *spit*, *speten*; *split* of *spleet*, *spleten*; *stad*, *steden*.¹

II. Lange klinkers blijven lang, al is het dat dubbele klinkers naar de regels der spelling in het mrv. enkel worden: *vraag*, *vragen*; *week*, *weken*; *noot*, *noten* enz.¹

¹ Deze lijst van uitzz. zou sommigen wat lang kunnen voorkomen; maar Ten Kate, van wien wij ze, met bijvoeging van weinige door hem overgeslagen ww., overnemen, zegt dat de uitzz. tot den regel staan als 20 tot 250, dus acht ten honderd.

Het verlengde meerv. op eren en enen.

149. Dit bepaalt zich tot de volgende woorden:

Been, beenderen, beenders of beenen
 Blad, bladeren, bladers of bladen
 Rad, raderen of raders
 Ei, eijeren of eijers
 Kind, kinderen of kinders
 Gemoed, gemoederen
 Kalf, kalveren en kalven

Volk, volkeren of volken
 Goed, goederen
 Lam, lammeren en lammers
 Lied, liederen
 Rund, runderen en runders
 Kleed, kleederen en kleeden
 Hoen, hoenderen en hoenders
 Spaan, spaanderen en spaanders.¹

Eindelijk hebben *rede* en *lende* in het meerv. *redenen* en *lendenen*; van daar ook *leerredenen* van het enkelv. *leerrede*.

¹ Deze lijst geven wij, met weglating van het verouderde, op het gezag van Ten Kate. Ten opzichte van *spaan* merken wij aan, dat het als een dun stuk hout thans in het enkelv. veelal *spaander* heet; van den vorm *spaan* komt het bijv. *spanen*, b. v. een *spanen* doos. De zamenstellingen *roeispaan*, *schuimspaan*, *klikspaan* enz. hebben *roeispanen*, *schuimspanen*, *klikspanen*.

Nadere beschouwing der voorgaande lijst.

150. Wij merken hierop aan:

1. Dat hetgeen § 147 van het onderscheiden gebruik van *en* en *s* als teeken des mrvs gezegd is, ook hier geldt: b. v. *beenders*, *bladers* enz., zullen in den deftigen stijl niet ligt voorkomen. Daarentegen zijn *kalveren* en *volkeren* van de gemeenzame taal uitgesloten.

2. Dat in sommige ww. de beteekenis verschilt naar mate van den uitg. waarvan men zich in het mrv. bedient, b. v.: *been*, als hard bestanddeel van een bewerktuigd ligchaam, heeft *beenderen*, *beenders* of *beenen*, maar als lid waarop men staat, alleen *beenen*. Zoo zegt men wel de *bladeren* der boomen, maar de *bladen* van eene tafel; de *kleederen* van man, vrouw of kind; maar de *kleeden* als mrv. van een vloer- of tafel-kleed enz. Voorts onderscheidt men *liederen*, dat is *gezangen*, van *lieden*, in de beteekenis van menschen, en *raderen* mrv. van *rad*, van *raden*, dat is *raadsheden*.

3. Eindelijk zij aan min geöefende Zuid-Afrikanen gezegd, dat een *eijer*, een *hoender*, een *lammer* als enkelv. in Hollandsche ooren al heel vreemd klinkt. Tegen het mrv. *goeters* voor *goederen* behoeven wij nauwelijks te waarschuwen.

Verzachting van de sluitletters f en s.

151. *F*. en *s* gaan in het mrv. in *v* en *z* over. Maar de *s* wordt na *p* of *t* niet verzacht: *rups*, *rupsen*; *koets*, *koetsen*. *Kaars* heeft *kaarsen* en *pers*, *persen*. Voorts

spreekt het van zelf, dat waar de uitspr. verdubbeling eischt geene verzachting te pas komt: *bef*, *beffen*; *bus*, *bussen*.

Meerv. van eigennamen.

152. Het mrv. der eigennamen is aan dezelfde regels gebonden als gemeene namen: De *Cicero's*, de *Catilina's*, de *Nero's* en *Caligula's* (volgens § 144. II). De beide *Brutussen*; er waren onder de Romeinsche Keizers meer *Domitianen* dan *Titussen*. Men vond te allen tijde onder de koningen meer *Rehabeams* dan *Salomo's* of *Davids*.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

OVER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

Bepaling.

153. Een bijv. nmw., zeiden wij § 73, is de naam van eene eigenschap of omstandigheid, welke ik mij voorstel als in of aan eene zaak aanwezig—welke ik, in gedachte, als het ware *daarbij voeg*.

Dat de wijze van voorstelling hier alles afdoet, blijkt daaruit, dat de eigenschap in het afgetrokkene beschouwd, niet anders dan door een zelfst. nmw. kan uitgedrukt worden. Zij wordt, om met Bild. te spreken, *verzelfstandigd*, b. v.: *De dikke boom*, *de vlugge jongeling*; *de dikte des booms*, *de vlugheid des jongelings*. In het eerste paar voorbb. hebben wij een enkel voorw. door zekere eigenschap gewijzigd; in het tweede paar, twee afzonderlijke voorww., waarvan het eene als bezitter van het andere voorkomt.

Gevolgtrekking.

154. Het bijv. nmw., als zoodanig,¹ geeft derhalve *niet* een voorw., maar de wijziging van een voorw. te kennen, en is dus streng genomen voor get., gesl. en geval niet vatbaar, welke allen *attributen* van voorww. zijn. In zoo verre het van uitgg. verandert, geschiedt dit om deszelfs betrekking tot het zelfst. nmw. aan te wijzen, om het ontbrekende in de verbuiging hiervan aan te vullen, of eindelijk, om den hooger en lageren graad waarin eene eigenschap wordt toegekend, aan te duiden.

¹ *Als zoodanig* zeggen wij, want zoodra het als zelfst. gebruikt wordt verandert het van aard: *Er kan in een boek veel nieuws en tevens veel waars verrat zijn; maar wat baat het, wanneer het nieuwe niet waar, en het ware niet nieuw is?* Het wezen van een rededeel ligt niet in de gedaante van een w., maar in deszelfs beteekenis in het verband der rede.